

بررسی مقایسه ای مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین از دیدگاه نوجوانان و والدین در دبیرستان های منتخب دولتی شهر اصفهان

محمود نصیری*، محمدرضا تفاق**، جهانگیر مقصودی***، اکبر حسن زاده[◇]

چکیده:

داشتن رابطه خوب با والدین، برای همه بخصوص نوجوانان بسیار حائز اهمیت است. بسیاری از مشکلاتی که در دوره نوجوانی برای خانواده و نوجوان پیش می آید، ناشی از عدم وجود ارتباط باز بین والدین و نوجوان است. هدف از انجام این مطالعه بررسی و مقایسه مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین از دیدگاه آنان بوده است.

این پژوهش، مطالعه ای توصیفی - تحلیلی و از نظر زمانی مقطعی است، که در دبیرستان های دولتی شهر اصفهان انجام گرفته است. در این پژوهش تعداد ۴۱۵ نفر از نوجوانان دختر و پسر و ۲۳۰ مورد از والدین آنها به روش تصادفی - خوشه ای انتخاب شدند و مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدینشان از دیدگاه نوجوانان و والدین مورد بررسی قرار گرفت. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه بود.

بررسی و تجزیه و تحلیل های آماری نشان داد که بین دیدگاه های نوجوانان و والدین در رابطه با مشکلات ارتباطی نوجوانان و والدین در زمینه های استقلال طلبی، بلوغ جنسی و کسب شخصیت نوجوانان اختلاف معنی داری وجود داشت.

نتایج پژوهش حاکی از تأثیر ارتباط سالم نوجوانان با والدین در زمینه های استقلال طلبی، بلوغ جنسی و کسب شخصیت، تضمین بهداشت روانی و کسب هویت نوجوان بود. سالمترین راه برای رسیدن به موارد فوق این است که روابط نوجوانان با والدین دائمی و صمیمی باشد. لذا به مسئولین بهداشت روانی و سیاسی اجتماعی جامعه پیشنهاد می گردد که به ارتباط در خانواده ها بخصوص در خانواده هایی که دارای فرزند نوجوان هستند، به عنوان یک تکنیک فراگیر و مهم در جهت پیشگیری اولیه بنگرند و نحوه ارتباط خانوادگی سالم را آموزش دهند.

واژه های کلیدی: نوجوانان، والدین، ارتباط و یا فقر ارتباط.

مقدمه:

هستند؛ ولی متأسفانه در ایجاد ارتباط سالم و شاد با هم بخصوص از زمانیکه صاحب فرزند می شوند ناتوانند (۶).

بیشترین اختلاف های والدین و فرزندان در دوره نوجوانی فرزند پیش می آید. ورود به دوره نوجوانی علاوه بر خانواده، فرد را با مشکلات

ناهماهنگی میان والدین و فرزندان بزرگترین مشکل در روابط انسان هاست (۴). فرهادیان در این باره می نویسند: مشکل عمده ما این است که از مهارت های ارتباطی سالم بی بهره ایم. علی رغم اینکه اعضای خانواده در جامعه، غالباً انسان های مؤمن متدین و وفادار به یکدیگر

* عضو هیأت علمی (مری) دانشگاه علوم پزشکی اصفهان دانشکده پرستاری و مامایی، گروه روانپرستاری تلفن: ۷۹۲۲۹۶۸-۰۳۱۱ (مؤلف مسئول)

** عضو هیأت علمی (مری) دانشگاه علوم پزشکی تهران دانشکده پرستاری و مامایی، گروه مدیریت

*** عضو هیأت علمی (مری) دانشگاه علوم پزشکی اصفهان دانشکده پرستاری و مامایی، گروه روانپرستاری

◇ عضو هیأت علمی (مری) دانشگاه علوم پزشکی اصفهان دانشکده بهداشت

نوجوانان نیز بصورت جدی و تا حدود زیادی نوجوانان به روابط آنها با والدینشان دارد.

همچنین علاوه بر اوضاع و احوال اجتماعی و تجارب فردی، فقر و شرایط سخت زندگی و روابط غیر صمیمی بین والدین و فرزندان از جمله عوامل مهمی است که باعث بروز رفتار بزهکارانه می شود (۲۲). به نظر می رسد که برای تضمین بهداشت روانی و کسب هویت و استقلال، سالم ترین راه این است که روابط نوجوانان با والدین دائمی و صمیمی باشد (۹).

مطالعه Barron & Yoest نشان داد که ۳۸ درصد نوجوانان روابط با والدین را پر از تنش دانسته بودند (۱۴). نتایج پژوهش Steinberg بیانگر این بود که بین روش والدینی آزاد منشانه و شاخص های مهم آکادمیک دستیابی به اهداف و نمرات دانش آموزان، همبستگی بسیار بالایی وجود داشت (۱۸).

همچنین پژوهش Baren & Olson مشخص نمود که خانواده هایی که در آنها ارتباط نوجوانان و والدین خوب بود، بطور کلی از کیفیت زندگی خود راضی بودند (۱۳). نتایج پژوهش آشوری نیز نشان داد که والدین دموکرات فرزندان با عزت نفس بالاتر داشته اند (۲۴). بعبارت دیگر نوع روابط والدین با فرزندان در افزایش عزت نفس آنان مؤثر بوده است. حال با توجه به این که هم اکنون بیش از ۲۰ میلیون جوان و نوجوان در کشور ما زندگی می کنند و نیروی محرکه و پویای جامعه را همین

فراوانی دست به گریبان می کند. یکی از مشکلات نوجوانی و جوانی مشکل مناسبات و روابط نوجوان با والدین و همسالان است (۹). نوجوانان از والدین خود شکوه های مختلفی دارند. سبک اعمال قدرت، کنترل همه جانبه، خود داری از بحساب آوردن نقطه نظرات نوجوانان، در دسترس نبودن والدین، وضع قانون در لحظه، انتظارات غیر واقعی، نپذیرفتن انتقاد و پیشداوری در مورد نوجوانان موضوعاتی هستند که از نظر نوجوان باعث تعارض وی و والدینش می شوند (۱۱). علی رغم تمایل فراوان جوانان در اوان نوجوانی به رهایی از قیود و محدودیت های خانوادگی، نبودن روابط مطلوب و همبستگی های خانوادگی اثرات مخربی بویژه در سنین دوازده و سیزده سالگی روی نوجوانان بر جای می گذارد (۱۰). وقتی ارتباط نوجوانان و والدین درباره نظم و انضباط و تربیت کردن قطع شود، نوجوانان قبل از آنکه آمادگی حمایت از خود را داشته باشند، خانه را ترک می گویند، از مدرسه فرار می کنند، در مسیر زندگی گرفتار می شوند و از خانواده هایشان - بعضی اوقات بطور دائمی - بیزار می شوند که ضایعه حاصل برای نوجوان و خانواده بسیار زیاد است (۱۵). در صورتیکه نوجوان نتواند آزادانه احساسات، اضطراب ها و نگرانی های خود را بدون احساس ترس یا طرد شدن با والدین خود در میان بگذارد، نوعی ناامنی روانی در وی پدید خواهد آمد که مهمترین علت بروز ناهنجاری های رفتاری و عاطفی است. به نظر می رسد مصرف مواد مخدر توسط

مشغول به تحصیل بوده اند. نمونه این پژوهش با روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای شرح ذیل انتخاب شد. ابتدا با توجه به تناسب پراکندگی دبیرستان ها در مناطق مختلف، سیزده دبیرستان از پنج ناحیه انتخاب شدند و سپس بصورت تصادفی و با توجه به تناسب جمعیت هر دبیرستان، ۴۵۵ نفر از نوجوانان که دارای مشخصات واحدهای مورد پژوهش بودند با والدین آنها جهت مطالعه برگزیده شدند. ابزار گردآوری داده ها در این پژوهش، پرسشنامه های والدین و نوجوانان، محقق ساخته بود. این دو پرسشنامه از نظر محتوی مشابه بودند، بطوریکه موضوع هر سوال برای نوجوانان و والدین یکسان بود و تنها جهت متناسب نمودن این پرسشنامه ها برای نوجوانان و والدین، در افعال و ضمایر سئوالات تغییراتی داده شد. پرسشنامه مربوط به نوجوانان شامل دو بخش (۱) سئوالات زمینه ای و (۲) سئوالات (۵۱ سوال) مربوط به مشکلات ارتباطی بین نوجوانان و والدین از دیدگاه نوجوانان بود. پرسشنامه مربوط به والدین نیز شامل دو بخش (۱) سئوالات زمینه ای (۲) سئوالات (۵۱ سوال) مربوط به مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین از دیدگاه والدین، بود که بترتیب در مورد مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین در زمینه های نوع ارتباط والدین با یکدیگر، رفتار اجتماعی نوجوانان، آزادی، بلوغ جنسی، وضعیت تحصیلی، استقلال طلبی، کسب شخصیت و مورد اعتماد بودن، نوجوان تنظیم گردیده بودند. اعتبار علمی ابزار گردآوری داده ها بر اساس اعتبار محتوی

جمعیت تشکیل می دهد ؛ باید نگرش ها، مشکلات، مسایل و خواست های آنان را شناخت و زبان صحیح ارتباط با ایشان را پیدا و برقرار نمود (۵) و راه حل هایی ارائه کرد تا آنان در مسیر مثبت، فعالیت نموده و خود و کشورشان را به رشد و توسعه همه جانبه برسانند (۹). نوجوانان آینده سازان کشور هستند و رسیدگی به مشکلات ایشان می تواند از وقوع حوادث ناگوار بعدی مانند ترک تحصیل، فرار از خانه، پیوستن به گروه های بزهکار و... برای پرکردن خلاء عاطفی ممانعت نماید (۴). هدف از این پژوهش شناخت و مقایسه مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین (نوع ارتباط والدین با یکدیگر، رفتار اجتماعی، آزادی، استقلال طلبی، وضعیت تحصیلی، بلوغ جنسی، کسب شخصیت، و مورد اعتماد بودن نوجوان) از دیدگاه نوجوانان و والدین بوده است.

مواد و روش ها:

این پژوهش یک مطالعه توصیفی- تحلیلی و مقطعی است که پژوهشگر در پی دستیابی به مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین، از دیدگاه نوجوانان و والدین و مقایسه این دیدگاه ها با یکدیگر بوده است. نمونه این پژوهش را ۴۱۵ نفر از نوجوانان شامل ۲۳۰ نفر دختر و ۱۸۵ نفر پسر شاغل به تحصیل در کلاس های اول تا سوم دبیرستان های دخترانه و پسرانه دولتی شهر اصفهان، و ۲۳۰ مورد از والدین این نوجوانان تشکیل داده است. این نوجوانان در ماه های آبان، آذر و دی سال ۱۳۷۷ در دبیرستان های دخترانه و پسرانه روزانه دولتی مناطق پنج گانه شهر اصفهان،

با خواهران و برادران خود بوده و حدود ۳۰ درصد جهت مطالعه و استراحت خود اتاق خصوصی داشته اند. میانگین سنی پدران ۴۵ سال و میانگین سنی مادران ۳۸ سال بود. نتایج پژوهش نشان داد که ۴۸/۳ درصد پدران و ۶۷/۲ درصد مادران مورد پژوهش دارای تحصیلات کمتر از دیپلم، ۴۲ درصد پدران دارای مشاغل آزاد و اکثریت (۹۳/۶ درصد) مادران خانه دار بوده اند. بیشترین فراوانی (۲۴/۵ درصد) والدین دارای ۴ فرزند بوده اکثریت (۹۲ درصد) آنها از نوجوانان خود راضی بوده و همچنین بیشترین درصد (۸۲ درصد) والدین مورد پژوهش منزل مسکونی شخصی داشتند. نتایج حاصل از آزمون آماری T نشان داد که بین دیدگاه های نوجوانان و والدین در مورد مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین، در زمینه استقلال طلبی ($P < 0.001$)، اختلاف معنی داری وجود داشت. در همین رابطه ۱۸ درصد نوجوانان در مقابل ۱۳/۹ والدین اظهار داشته اند که به ندرت به استقلال نوجوان احترام گذاشته می شود و ۹/۶ درصد نوجوانان در مقابل ۵/۷ درصد والدین معتقدند که هرگز از سوی والدین به استقلال نوجوان احترام گذاشته نمی شود. همچنین ۴/۳ درصد نوجوانان در مقابل ۷/۵ درصد والدین اظهار داشته اند که روش های نظارت بدون خشم و اصولی، هرگز از سوی والدین به کار گرفته نمی شوند.

نتایج حاصل از آزمون T نشان داد که بین دیدگاه های نوجوانان و والدین در مورد

بدست آمد و برای اندازه گیری پایایی ابزار، از روش متداول آلفا کرونباخ استفاده شد. ضرایب آلفا کرونباخ پرسشنامه های نوجوانان و والدین به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۷۵ بدست آمد. برای تجزیه و تحلیل آماری داده ها و گزارش نتایج، علاوه بر استفاده از روشهای آماری توصیفی، از روشهای آماری استنباطی نیز استفاده شد. برای مقایسه دیدگاههای نوجوانان و والدین درباره مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین، با توجه به اینکه نوع داده ها کمی گسسته و مقیاس اندازه گیری نسبتی بود، از آزمون T استفاده شد. کلیه تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از برنامه SPSS انجام گردید.

نتایج:

یافته های پژوهش نشان داد که بیشترین فراوانی (۳۷ درصد) نوجوانان مورد پژوهش دارای سن ۱۶ سال بودند و میانگین سنی آنها ۱۵/۲ سال بود. همچنین بیشترین فراوانی (۴۳/۵) درصد نوجوانان مورد پژوهش در رشته علوم تجربی مشغول به تحصیل بوده و معدل بیشترین درصد (۴۳/۴ درصد) نوجوانان مورد پژوهش در سال تحصیلی گذشته در محدوده ۱۷-۱۴ بوده است. در مجموع ۷۵ درصد نوجوانان علاقه به رشته تحصیلی خود داشته اند. اکثریت (۸۴ درصد) نوجوانان با پدر خود گفتگو می کردند و بیشترین درصد (۴۸ درصد) نیز میزان حضور پدر خود را در منزل ۱۵-۱۱ ساعت در شبانه روز اعلام کرده اند.

بیشترین فراوانی (۴۷/۵ درصد) نوجوانان مورد پژوهش دارای اتاق مطالعه و استراحت مشترک

یافته های پژوهش در (جدول ۱) منعکس گردیده است.

بحث:

یافته های پژوهش نشان می دهد که در مجموع نحوه ارتباط نوجوانان با والدین از دیدگاه نوجوانان و والدین بسیار مطلوب بوده است. اما بین دیدگاه های نوجوانان و والدین درباره مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین در زمینه های استقلال طلبی، بلوغ جنسی، و کسب شخصیت اختلاف معنی داری داشت. بعبارت دیگر می توان گفت که نوجوانان در ارتباط با والدینشان دارای مشکلاتی هستند.

Riesch می نویسد: استقلال از والدین موضوع اصلی برای نوجوانان است (۱۷). معمولاً پسران از عملکرد والدین خود در زمینه پیشبرد استقلال رضایت بیشتری دارند. در این مطالعه، نوجوانان در مورد نحوه ارتباط خود با والدین در زمینه استقلال طلبی شان، نمره کمتری را به خود اختصاص داده اند که خود حاکی از مشکلات ارتباطی بیشتر با والدین است. در حالیکه والدین نسبت به نحوه ارتباط نوجوانان با والدین در زمینه استقلال طلبی نوجوان، خوشبین تر بوده اند. ۹/۶ درصد نوجوانان در مقابل ۵/۷ درصد والدین هم معتقد بودند که هرگز از سوی والدین به استقلال نوجوانان احترام گذاشته نمی شود. توانایی دستیابی به استقلال و کسب کنترل بر رفتار خود در نوجوانی با واکنش مناسب بزرگسالان به نیازهای نوجوان به کنترل، بدست می آید. لذا وقتی نوجوان برای کسب استقلال تلاش می کند،

مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین، در زمینه بلوغ جنسی ($P < 0/01$) اختلاف معنی داری وجود دارد. در همین رابطه ۳۰ درصد نوجوانان در مقابل ۴۱/۴ درصد والدین اظهار داشته اند که والدین به ندرت درباره مسائل بلوغ، با نوجوانان گفتگویی کنند و ۱۲/۲ درصد نوجوانان و ۱۰/۷ درصد والدین معتقدند که والدین هرگز درباره مسائل بلوغ با نوجوانان گفتگویی کنند. ۱۶/۴ درصد نوجوانان در مقابل ۱۷/۹ درصد والدین اظهار داشته اند که والدین همیشه و یا در بیشتر مواقع بحث درباره مسائل رشدی بلوغ را بد و گناه می دانند. ۱۲/۷ درصد نوجوانان در مقابل ۷ درصد والدین اظهار داشته اند که والدین هرگز به سئوالات خصوصی نوجوانان درباره بلوغ پاسخ نمی دهند.

نتایج حاصل از آزمون آماری T نشان داد که بین دیدگاه های نوجوانان و والدین در مورد مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین در زمینه کسب شخصیت ($P < 0/01$) اختلاف معنی داری وجود دارد. در همین رابطه ۲۵/۱ درصد نوجوانان در مقابل ۲۰/۴ درصد والدین اظهار داشته اند که والدین همیشه و یا در بیشتر مواقع کودکی نوجوان را به رخ او می کشند. ۱۹/۶ درصد نوجوانان در مقابل ۱۸/۹ درصد والدین اظهار داشته اند که به ندرت به نوجوان اجازه اظهار نظر داده می شود. ۵۹/۲ درصد نوجوانان در مقابل ۶۰/۷ درصد والدین اظهار نموده اند نوجوان باید بدون چون و چرا نصیحت ها را گوش کند. سایر

داد ارتباط والدین و نوجوانان در زمینه کسب شخصیت نوجوان، مؤثر یا متقابل نیست. شرفی در این باره می نویسد: انتقادهای ویرانگر و مخرب والدین از جمله مشکلات نوجوانان با خانواده های آنهاست (۵).

عموماً مشکلات و یا اختلال و سوء رفتار موجود در روابط انسان ها، معلول فقدان احترام متقابل است (۷). بطور معمول تحقیر کردن، سرزنش کردن، داشتن انتظارات نابجا، دعوای خانوادگی و تنبیه کردن نوجوان موجب ناامنی درونی و آشفتگی عاطفی نوجوان می شود. این وضعیت تعادل حیات روانی نوجوان را مختل می سازد و او برای دستیابی مجدد به تعادل حیات روانی به رفتارهایی از قبیل لجبازی، پرخاشگری، شب ادراری، دروغگویی، ناخن جویدن، اعتیاد و نظایر آن متوسل می شود (۴). پژوهش حاضر نشان داد که علی رغم متفاوت بودن نظرات نوجوانان و والدین در مورد ارتباط نوجوانان و والدین، این ارتباط از دیدگاه هر دو گروه بسیار مطلوب و مطلوب بود و با در نظر گرفتن جمعیت جوان کشورمان ضروری است که به درصد اندکی از نوجوانان نیز که ارتباط خود را با والدین نسبتاً مطلوب و احیاناً در بعضی زمینه ها نامطلوب اعلام نموده اند توجه بیش از پیش مبذول داشت تا با بهبود ارتباط بعنوان زیر بنای تمام روابط بین فردی و راهی که اعضای خانواده می توانند از طریق آن مسئولیت های خود را ایفا نمایند، گام بسیار مهمی جهت حفظ تأمین و ارتقاء سلامت روان جامعه برداشته شود.

والدین آگاه کنترل خود را در زمینه هایی که نوجوان می تواند تصمیمهای قابل قبولی بگیرد کاهش می دهند؛ اما به راهنمایی نوجوانان به تصمیم گیری در زمینه هایی که دانش او محدودتر است ادامه می دهند تا بتدریج نوجوان توانایی تصمیم گیری منطقی، بدون اتکاء به دیگران را کسب نماید (۸). بر اساس نتایج پژوهش حاضر، بین دیدگاه های نوجوانان و والدینشان درباره نحوه ارتباط نوجوانان با والدین در زمینه بلوغ جنسی نوجوانان، اختلاف معنی داری وجود داشت. با توجه به میانگین نمرات مربوط به نوجوانان و والدین، نوجوانان این ارتباط را نامطلوب تر دانسته اند. بنابراین نوجوانان نسبت به والدین معتقد بوده اند که در ارتباط با والدین در زمینه بلوغ جنسی مشکلات بیشتری را دارند. مطابق پژوهش انجام شده توسط Louis و همکارانش، ۳۱ درصد نوجوانان امریکایی، هرگز با والدینشان درباره رفتار جنسی صحبت نمی کنند. با این حال نوجوانان می گویند که دوست دارند، درباره رفتار جنسی خود با والدینشان باز و بی پرده و صریح باشند. اما با توجه به اینکه اگر در این باره از والدین سؤال کنند، مورد بی مهری قرار می گیرند، لذا سعی می کنند در جایی که هیچکس نباشد به مسائل جنسی خود رسیدگی کنند (۱۶). احمدی نیز در این باره می نویسد: والدین متأسفانه نقش بسیار ناچیزی در ارائه اطلاعات جنسی به فرزندان خود دارند، این در حالی است که بهتر است گفت و گو درباره مسائل بلوغ بوسیله والدین صورت گیرد (۹). نتایج نشان

جدول شماره (۱): مقایسه دیدگاه های نوجوانان و والدین درباره نحوه ارتباط نوجوانان با والدین و نتایج آزمون t

نتیجه آزمون t	میانگین نمرات		زمینه ارتباط
	P	T	
>۰/۰۵	۰/۲۸	نوجوانان ۱۲/۳+۲/۳۱ والدین ۱۲/۳+۲/۲۱	نوع ارتباط والدین
>۰/۰۵	۱/۳۱	نوجوانان ۱۸/۰۵+۳/۲۳ والدین ۱۷/۷۶+۳/۱۱	رفتار اجتماعی نوجوان
>۰/۰۵	۰/۲۹	نوجوانان ۲۱/۰۱+۲/۴۶ والدین ۲۱/۰۶+۲/۶	آزادی اجتماعی نوجوان
<۰/۰۱	۳/۲	نوجوانان ۱۲/۱۶+۲/۷۷ والدین ۱۲/۶۲+۲/۱۳	استقلال طلبی نوجوان
>۰/۰۵	۱/۱۴	نوجوانان ۱۳/۹۲+۲/۴۱ والدین ۱۴/۰۸+۲/۳۴	وضعیت تحصیلی نوجوان
<۰/۰۱	۴/۲۵	نوجوانان ۱۴/۴۵+۳ والدین ۱۵/۳۰+۲/۸۷	بلوغ جنسی نوجوان
<۰/۰۱	۳/۱۷	نوجوانان ۴۶/۵۳+۷/۶ والدین ۴۸/۳۱+۷/۴	کسب شخصیت نوجوان
>۰/۰۵	۰/۵	نوجوانان ۱۲/۵۳+۲/۳۳ والدین ۱۲/۴۶+۱۲/۲	مورد اعتماد بودن نوجوان

منابع:

- ۱- احمدی احمد، روانشناسی نوجوانان و جوانان: نشر نخستین، تهران، ۱، ۱۳۷۵.
- ۲- آشوری الهه، بررسی ارتباط میزان عزت نفس و ویژگی های فردی خانوادگی در دانش آموزان دبیرستان های دخترانه شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵، پایان نامه کارشناسی ارشد پرستاری روانپرستاری، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، ۱۸۱، ۱۳۷۶.
- ۳- اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان، مرکز تحقیقات، ۱۳۷۶.
- ۴- دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، مقالات برگزیده سمینار بررسی مسایل نوجوانان و جوانان، اصفهان، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد خوراسگان، ۲۲۵، ۱۳۷۳.
- ۴- احمدی به پژوه، اصول برقراری رابطه انسانی با نوجوان، مجله پیوند شماره های ۲۲۷-۲۲۵، ۸، ۱۳۷۷.
- ۵- شرفی محمدرضا، دنیای نوجوان: انتشارات تربیت، تهران، ۱۸، ۱۳۷۶.
- ۶- فرهادیان رضا، نقش ارتباط در اولین جایگاه تربیت، مجله پیوند شماره ۲۲۴، ۴۰، ۱۳۷۷.
- ۷- فرهادیان رضا. شیوه های کاربردی در احیای کرامت نفس. مجله پیوند. ۲۲۰: ۱۶، ۱۳۷۶.
- ۸- زرغام علی. بررسی وضعیت تعلق والدین و ارتباط آن با میزان افسردگی دانش آموزان نوجوان در دبیرستان های شهر اصفهان در سال تحصیلی ۷۵-۱۳۷۴، پایان نامه کارشناسی ارشد آموزش پرستاری (گرایش کودکان)، دانشگاه تربیت مدرس، ۴۰، ۱۳۷۵.
- ۹- گنجی حمزه، بهداشت روانی: نشر ارسباران، تهران، ۱۳۱، ۱۳۷۶.
- ۱۰- نوایی نژاد شکوه، رفتارهای بهنجار و نابهنجار: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۹۵، ۱۳۷۵.
- ۱۱- وندر زندن، جیمز دلبیو، روانشناسی رشد، ترجمه حمزه گنجی، انتشارات بعثت، تهران، ۱۳۵، ۱۳۷۶.
- ۱۲- هنری ماسن، پاول و دیگران، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی: نشر مرکز، تهران، ۶۱۰، ۱۳۷۲.

- 13 - Baren Olson. Parent- Adolescent communication and the circumplex Model, Child Development, 56 : 438-447, 1985.
- 14- Barron Cecilia R; Yoest; Phyllis, Emotional Distress and coping with a stressful relationship in adolescent boys, Journal of Pediatric Nursing , 9 (1): 13-49, 1994.
- 15 – Betz; cecily Lynn & et al. Nursing care of children, Philadelphia, W B, Saunders Company, 453, 1994.
- 16- Papalia; Diane E; Sally; Wendkos olds. Human development. Mcgraw- hill. New york : 6th ed. 386 , 1995.
- 17- Riesch; susan K. parent- child communication in nondistressed families, Annual Review Nursing Research, 15: 123-152 , 1997.
- 18- Steinberg; Lourence and etal. Impact of practices on adolescent Achievement Authoritative parenting, school Involvement, and Encouragement to succeed, Child Development, 63: 1266-1281, 1992.